

FARKAS ZSOLT

„A pacifizmus szellemében”

„Meglepő, hogy egy irodalmi folyóirat nyelvtörténeti diskurzusról közöl tanulmányt” – kezdi írását Szeverényi Sándor (SzS). A Tiszatáj, mint tudjuk, egyáltalán nem csupán irodalmi folyóirat. Hosszú története során a legkülönbözőbb – „művészeti, társadalmi, tudományos” (Wikipédia), egyszóval kulturális – témákban jelentetett meg írásokat. Nyelvtörténeti témában is, pl. Hajdú Péter az 1976/1-es számban Szabédi László *A magyar nyelv őstörténete* című könyvéről stb. Ez tehát nem annyira meglepő, inkább természetes és helyénvaló.

Különösen akkor, ha, mint SzS is megállapítja, nyelvészeti folyóirat nem közölte volna ezt az írást. Magam is így gondoltam, és így, helyesen tippel SzS, meg sem próbálkoztam ezzel.

Amúgy persze nyilván meglepő az írásom, hisz a nyelvtörténészek enyhén szólva nincsenek hozzászokva, hogy bárki „külsős”, nem szűk szakmabeli intenzíven olvassa a diskurzus szövegeit.

„Kicsit el is bizonytalanodtam – folytatja SzS –, hogy ez nem valami posztmodern novella-e, hiszen az írás nem felel meg sem tudománytörténeti, sem tudományfilozófiai, főleg nem nyelvtudományi tanulmány kritériumainak.” A második mondat is milyen pontatlan. Az írásom gondosan köznyelvi és közérdekű igyekszik lenni, és mindenekelőtt ennek a kritériumnak akar megfelelni. Számos tudománytörténeti, tudományfilozófiai és nyelvtudományi kérdést érint.

De a második inadekvát mondat immár világossá teszi SzS írásának a lényegét. Azonnal belekezdett a megsemmisítő hadjáratba, az inkvizítori filippikába, a pártkommisszári inszINUÁCIÓBA, a szokásos tudománytalanozásba, szakmaiatlanozásba, dilettánszósba. És végig ez megy.

Egyetlen szó, egyetlen mondat nem érvényes a kritikámban. Szakmailag.

Viszont „populista”, „hangzatos, ám tartalmilag téves mondatokkal csapja be az olvasót”. „Konteó.” „Nem enged vitát.” „Butaságokat állít.” „Taszító.” „Czakógábori magaslatokban” jár. Sajnálatos, sőt „veszélyes”, hogy ez a Tiszatájban jelent meg „és nem az Ősi Gyökérben”. Varga Géza „inkább diskurzus, mint ez”.

Hm.

„A pacifizmus szellemében.”

„A” tudomány, az objektív igazság nevében és képviselőjében.

„Nem megyek végig a szövegen: mondatról mondatra ferdíti el a tényeket Farkas, hónapokba tellene hivatkozásokkal leírni az ellenkezőjét, de három példát kiemelek. Talán ez a néhány példa elegendő az elfogultság, butaság vagy ki tudja mi illusztrálására.”

A mondatban szereplő Farkast kicserélhetjük Szeverényire. SzS írásom egyetlen lényegi felvetésére sem reagál. Pl. az ismeretlen, bizonytalan, megfejtetlen eredetű szavak jelentős aránya, illetve az uráli/finnugor/ugor kapcsolatokkal bíró szavak relatíve csekély aránya az ősmagyar kori szókincsben, és ezek elfogult prezentálása, a korrekt eredetstatisztikai összegzés hiánya a hazai nyelvtörténet-tudományi diskurzusban (HD). A *ne/m* tagadószó, ami-

nek indoeurópai és nem-finnugor eredetét (a hangalakoktól a szófaji és mondattani jellegzetességekig) minden nyelvészeti tény kétségbevonhatatlanul egyértelművé teszi, etimológiai szótárainkban mégis azt a két gyenge erőlködést olvassuk. Vagy a *nyak* szó esete – amik mind annak példái, hogy a HD számára tilos gondolat az ősmagyar indoeurópai kapcsolatainak vizsgálata. Nem reagál SzS az „ősi örökség” szintagmával való terminológiai visszaélésről írottakra: hogy az „uráli” és „finnugor” „rokonság” szókinccstani-etimológiai „bizonyítékainak” zöme csak a manysiban és/vagy a hantiban van meg, vagyis nincs meg a finnugor és uráli nyelvekben; hogy ezeket az egységes ősnyelv tarthatatlan és joggal agyonkritizált hipotézise alapján összemossák. Vagy hogy hogyan lehetséges, hogy i. sz. 1000 körül a germán nyelvek szókinccse túlnyomórészt közös, a magyar és az obi-ugor nyelveké pedig túlnyomórészt különbözik, pedig mindkettő elvileg i. e. 1000 körül vált el? Hogyan lehetséges, hogy az ugor „elválástól” az első török jövevényszavak megjelenéséig tartó 1600 évben csupán 30-40 iráni jövevényszót vett fel a magyar? (És a magyarból sehova se megy semmi?) Létezik ennyire autistán elszigetelt nyelv?

SzS ezzel szemben hosszasan ragoz meglehetősen mellékes megjegyzéseket, pl. hogy Sajnovics a kínai nyelvrokonság híve volt-e vagy sem. Mindenesetre köszönet a korrekcióért. Hasonlóképpen a finn todalékolás gazdagabb hangrendi szembenállásának kérdésében. A lényeg persze benne volt, hogy a finnben „valóban igen szigorú, palatális/veláris harmónia” van, és ezzel – a magyarral egyetemben – bizony különleges, mivel a többi uráli nyelvben vagy nincs, vagy csak igen korlátozottan van magánhangzó-harmónia/hangrendiség. Erre, a lényegre viszont nem reagál.

SzS patológiusan nem hajlandó tudomásul venni írásom informáltsági fokát. Kioztat a minden tankönyvben szereplő közhelyekről – melyeket jóval jobban ismerek, mint ő, többkevesebb intenzitással évekig, évtizedekig tanulmányoztam ezeket, hatalmas terjedelmű könyvem e közhelyek sokaságának elemzése, illetve cáfolata. Az informáltsági fokot, a hivatkozások mértékét, mélységét nem észrevenni, sőt úgy csinálni, mintha a műveletlenül beszélő ősmagyarozók szintje alatt lennék, teljesen méltatlanná teszi *az egészet*. Nem lett jobb véleményem. Nem lettem tőle okosabb. Szomorúbb lettem.

Elfogultsága oly átható, hogy az ellehetetleníti a valós eszmecserét, sőt szemellenzössé teszi pusztá olvasását is. Ilyen az a közhely, hogy a tipológiai jegyeket nem szokták a rokonság bizonyításában túl komolyan venni, de azért fontosak és sokatmondóak lehetnek. Írtó hosszán ragozza, lehivatkozva a tanszéke összes tanárát és a többi fontos embert, és megint kiderül, hogy eszelősen tudatlan vagyok („Bevezetés a nyelvtudományba. Őszi szemeszter.”), pedig csak elkerülte a figyelmét írásom 8. lábjegyzete, amely teljesen tárgyaltanná teszi hozs-zadalmas kirohanását. E közhely emlegetésénél jóval fontosabb, hogy ezeket mégis a rokonság bizonyítékaképpen szokták felsorolni, ez a hivatkozásaimból is bőven kiderül. Ennél mellesleg sokkal súlyosabb hipokrizisek is vannak a diskurzusban. Pl. minden tankönyvben megjegyzik, hogy az egységes ősnyelv (ősnép, őshaza) és a fa-modell hipotézisét számos (jogos) kritika illette, ám ténylegesen a nyelvtörténet-tudomány minden tényét és műveletét ez a kétes modell és hipotézis irányítja. Hasonlóképpen: mindenkit kioktatnak arról, hogy nem szabad összekeverni a nép és a nyelv történetét, viszont a HD a legmesszebbmenőkig ezt teszi. Stb. SzS ugyanakkor nem idéz egyetlen, a felvetésem szempontjából releváns, azt valóban cáfoló mondatot, amelyben azt sorolná egy tankönyvíró, azt említené egy etimológiai szótár,

hogy mely uráli nyelvekben nincs magánhangzó-harmónia, hangrendi egyeztetés. Jól emlékszem, milyen komoly vadászatot igényelt ezeknek az információknak a beszerzése.

Kritikámban – és egész monográfiámban – igen tudatosan az etimológiai szótárakat és a tankönyveket, ismeretterjesztő szövegeket vettem alapul, mivel kifejezetten a laikus érdeklődő szempontját kívántam érvényesíteni, továbbá mivel ezek összegzik a diskurzus eredményeit. (De, mint e rövid részletből is látható, legalább annyi szűkebb szakmai cikket és mikrofilológiát is olvastam.)

A mikrofilológiával természetesen semmi probléma, anélkül nincs komoly tudomány. A probléma az, hogy a HD-ban immár nincs is más. Senki nem foglalkozik átfogó kérdésekkel. Szinte szakmaiatlanságnak számít, hiszen ez úgy mond annyira szupermakulátlanul kidolgozott tudomány, hogy még a legjobbjai is csak egy szűk szeletéhez érhetnek.

Természetesen nem tekintem a finnugrisztikát magyarországi tudománynak. Ha nem csak butázni lenne képes SzS, akkor képes lenne elismerni a szöveg informáltsági fokát. A könyvemben hosszadalmas fejezetek szólnak a nemzetközi diskurzus, az „újgrammatikus paradigma” problémáiról. Ugyanakkor a magyar nyelv feldolgozását a nemzetközi tudományosság számára túlnyomórészt magyarok csinálták, és pont ebben a mértékben tekinthető a *kizárólagos* uráli eredet tétele a magyar tudományosság tévedésének. És az bizony hatalmas tévedés. (Mondjuk ezt úgy, hogy természetesen elismerjük a magyar jelentős uráli gyökereit, meghatározottságát.)

A HD alapproblémája – a kizárólag uráli/finnugor eredet tétele – szoros összefüggésben van a nemzetközi tudományos diskurzus, a 140 éve egyeduralgató újgrammatikus paradigma alapproblémájával. Ez pedig a fa-modell, és a vele járó, egymással összefüggő téves koncepciók rendszere: egymástól hermetikusan elszeparált, gyökértelen „nyelvcsalád-fák”, egységes „alapnyelvek”, minden (proto)nyelv csakis egy ág lehet, egy tömbben, egy vonalon, egyszeri és irreverzibilis változásokon mehet át, és csakis szétágazás van. A nyelvkeveredés dogmatikus tagadása. A mindezekből következő „rokonság”-fogalom – két nyelv akkor rokon, ha őseik egy és ugyanazon nyelv voltak – is „dilettáns” leegyszerűsítés.

Ehhez képest Beekes 2010-es ógörög etimológiai szótára az ún. „pregörög” leírásával kezdődik, mely egy nem indoeurópai szub- vagy adsztrátum (avagy gyökér, avagy forrás, vagy folyó, mely a folyamba ömlik, Pisani sokkal szerencsésebb hasonlatával), mintegy 1000 szó, mélyen összekeveredve az indoeurópai megfelelésekkel rendelkező szóanyaggal. A „germán szubsztrátumelmélet” lényege (Feist, '30-as évek, azóta is megoldatlan a problematika), hogy a germán szókincs egyharmadának egyáltalán nincs megfelelője az indoeurópai nyelvekben. (És csupán egyharmadának vannak szélesebb körben elterjedt megfelelői.) A germán szókincs tehát pontosan annyira indoeurópai eredetű, mint amennyire nem az. Az ősmagyar kor végi szókincsnél még súlyosabb ez a probléma: egy negyedének vannak jól igazolt uráli megfelelői (és a negyed felének csak hanti-manyisi), és a szókincs fele ismeretlen eredetű a HD számára (ha nem is bevallottan, csak ténylegesen). – Ezek a kevéssé vagy egyáltalán nem ismert „szubsztrátumok” pontosan olyan lényeges alkotóelemei ezeknek a nyelveknek, mint az indoeurópai vagy az uráli összetevők. Minden nyelv ilyen, minden proto-/ősnyelv is: kevert, avagy többgyökerű törzs, több folyóból összeömlő folyam. Minden monogenetikus koncepció „dilettantizmus”.

Nagyon is várható, számomra mégis hihetetlen SzS reakciója. Különösen az, hogy mennyire nem kíváncsi. A cikkem részlet egy 50 ív (2 millió karakter) fölötti szövegből. Hogy

mennyire koncepciózus lehet, azt, úgy vélem, e relatíve rövid részletből is bőven lehet sejtetni, függetlenül attól, mennyire (nem) rokonszenvezünk vele. Bizony nem olvasható még, másfél éve próbálom kiadni, és nem utolsósorban azért nem könnyű, mert a hazai és nemzetközi nyelvtörténeti diskurzus néhány alaptételét és koncepcióját kritizálja (a magyar kizárólag finnugor eredete, a családfa-modell és a rokonság-fogalom), ami tilos a hazai nyelvtörténeti diskurzusban, ezért nincs olyan profi nyelvtörténész, aki ne azonnal és csakis dilettánszozni lenne képes, ezért egy magára valamit adó, szakmai autorizációt igénylő kiadó akkor is tart a könyv kiadásától, ha az összes hivatkozása, a többszáz tételnyi irodalomjegyzék kizárólag tudományosan elfogadott standardokat tartalmaz. A másik lényeges ok, amiért a könyvem nehezen jelenik meg, hogy terjedelmes, tehát drága. Ugyanakkor biztos vagyok benne, hogy legalább olyan közérdeklődésre tarthat számot, mint a HD hatalmas szövegüniverzuma.

Ha SzS nem is, a figyelmes olvasó kíváncsi lehet, mi lehet a könyvemben (*Honfoglalás előtti germán–magyar etimológiai kapcsolatok. Az ősmagyar kori szókincsben jóval több az indoeurópai, mint az uráli elem*), amelynek kis részlete a Tiszatájban közölt cikk, ezért ideírom a tartalomjegyzék fő fejezeteit: Bevezetések (1–22), A magyar nyelvtörténet és tudományának problémái (23–66), A nemzetközi nyelvtörténet-tudomány (az újgrammatikus paradigma) problémái (67–110), Néhány jelenség a magyar és a germán összevetéséhez (111–124), Magyar–germán szómegfeleltetések (125–368), Magyar–iráni/latin/görög/egyéb szómegfeleltetések (369–469), Függelékek (470–529), Ami ezen etimológiai vizsgálatokból következhet a magyar nyelv eredetére nézvést (530–558), Irodalomjegyzék (559–571). A legfontosabb következtetések egyike, hogy a rendkívül rétegzett ősmagyar kori szókincs nagy része a Kárpát-medencére lokalizálható; a magyar nyelvűek többsége a Kárpát-medencében van a honfoglaláskor; tévedés (kizárólag) Árpád népével és ennek nyelvével azonosítani a magyart.

Tény, hogy írásom igen kritikus. De diskurzuskritika. Nem szabadna ennyire személyesre venni. Inkább gondolatkísérletnek érdemes tekinteni. Kihaszni az alkalmat, hogy egy más koncepció alapján is szemlélhessük a dolgot. Nem úgy csinálni, mintha nem lenne koncepció, csak „buta”, tájékozatlan, összevissza hablatyolás. Engem ez a reakció arról győzött meg, mennyire helytálló a hasonlat a HD és a vallás között. SzS reakciója olyan, mint a nagyon vallásos embereké, amikor hitüket kritizálják. Ez a reakció még inkább meggyőzött arról, hogy e tudományterület mennyire nem kritikai gondolkodásra tanít, hanem „az egyetlen helyes módszer” és az általa fellelt „örökérvényű és cáfolhatatlan igazságok” reprodukálását és számonkérését követeli meg – éspedig meglehetősen agresszíven. SzS pontosan beteljesíti a cikkem által kritizált attitűdöt: „nem kíváncsi többé a nyelvtörténetre, nem akar semmi újat megismerni, mivel ő (és csakis ő és övéi) már minden lényegeset, tudhatót tud”.

A feddhetetlen tudományosság, a hivatalos felkent pozíciójából többször megfeddi a Tiszatájat, hogy ejnye-bejnye, fiúk, bedőltek ennek a buta tudománytalanságnak, a konteóknak stb., hova jutottunk. Ezt is megfordítanám. A Tiszatáj funkciójának megfelelően működik, amikor közérdekű kulturális témákban jelentet meg írásokat. Nem szabadna sajnálni, hogy nem a HD kontrollja alatt áll. Inkább azt mondanám, az SzS írását jellemző háborús terror, ez a „megtámadtál, most megsemmisítelek” furor, ez a tévedhetetlen, a tudomány kizárólagos képviselője pozíció nem igazán komilfó egy kulturális lapban. Az alpári butázást, becsmérlést, a hivatalos bürokrata fensőbbiséget vigye inkább a szakmai folyóiratokba, a belterjesség tízmilliókból finanszírozott intézményeibe.

SzS legszelídebb kritikai megjegyzése, hogy „árkot ástam”. Persze egy szárnalmas idióta vagyok ebben is, hiszen „az árok túloldalán nincsen semmi. Legfeljebb integetni lehet a túlpartnak.”

„Például két évente Szegeden rendezik meg *A magyar nyelvtörténeti kutatások legújabb eredményei* című konferenciát. Nem emlékszem, hogy [FZs] megjelent volna. Hogy követné napjaink nyelvtörténeti kutatásainak eseményeit. Hogy követné a tudományos diskurzust. Vitatkozna. És nem csak kiragadna belőle, tetszése vagy tudása szerint.” Szimbolikus jelentőségű: Sipőcz Katalin is felvetette a Tiszatáj januári lapszámbevezető beszélgetésén (ropant mód sajnálom, hogy SzS nem volt ott), hogy miért nem jelentkeztem a nagy kétévenkénti szegedi nyelvtörténeti konferenciára. Nos, jelentkeztem, 2012-ben. Nem fogadták el a színpopsziszom. Most előkerestem. Címe: *Az ismeretlen eredetű szavak problémája a magyar nyelv(történet)ben*. A szöveg:

Hogy (még) tisztábban lássuk a magyar nyelv eredetét, érdemes elkülöníteni azt a nagyjából 2300 szót / tövet, amely az ősmagyar kor végén (kb. 1000-ig) megvolt, meglehetősen nyelvünkben, és ezeknek megadni eredetkategoriók szerinti statisztikáját. (A TESz. és EWUng. alapján.)

Ez – sok és lényeges szempontból – igen kevésbé hasonlít arra a képre, amelyet a szakma és a tankönyvek festenek. Elősorolok néhányat ezek közül említés-szinten, ill. egyre ráfókuszálók: az ismeretlen eredetű szavak aránya meglepően magas. Legalább 20%. Erről sohasem esik szó. Egyetlen cikket találtam a szakirodalomban, amely az ismeretlen eredetű szóállománnyal foglalkozik. Pedig ezek túlnyomó részt azóta is, máig elemi, gyakran használt, pragmatikailag és szemantikailag jelentős, egyáltalán nem mellékes szavak. Elég csak szépen egymás után elolvasni ezt az állományt, és látjuk, ez a szókincsnek kultúraalkotó rétege. Némi szemantikai intuícióval elég jól meg lehet tippelni, melyik szó ismeretlen (és melyik visz alτάji, uráli vagy (/és) indoeurópai irányba). Ha az ismeretlen eredetű szavakat (töveket és képződményeket – a legképzősödőbb, legbokrosodóbb, legterheltebb töveket, amit az ősiség jelének szoktak tekinteni) játszásából tilos lenne használnunk, akkor alig tudnánk megszólalni magyarul. Ugyanakkor nem tudunk erről, a szakmát nem látszik érdekelni, talán mert mindenki agyában a Tolnai-féle statisztika roppant hamis arányai vannak.

Azért roppant hamisak, mert ezek az arányok csak úgy jöhetnek ki, hogy „ősi örökség”-nek számítjuk A) az „ismeretlen eredetű” állományt (noha igen alapos kutatások sem találtak uráli megfelelőt), B) a „bizonytalan eredetűt” (ami igen gyakran az „ismeretlen eredetű” eufémizmusa, szintén jelentős arány és fontos szavak), C) a „hangutánzó” vagy/és „hangfestő eredetűt” (ezek között is sok a tkp. ismeretlen, és, elenyésző kivétellel, nincs másnyelvi összevethetőségük), D) minden „származékszót”, „a magyar nyelv önálló életében keletkezett” szót (függetlenül attól hogy ismeretlen vagy bizonytalan töre mennek vissza, számos ilyen van), E) minden indoeurópai eredetű szót, amennyiben az „finnugor / ugor kori jövevény” stb. A fogalmi-statisztikai csúsztatások komplex rendszere ott nyeri el „értelmét”, hogy az „ősi örökség”-et az „uráli / finnugor / ugor” szinonimájaként használják. Az említett eredetkategoriókba tartozó ősi örökség (az E kivételével) azonban éppen azon szavak sokasága, amelyeknek nincs uráli megfelelője. Ezek együttes állománya nagyobb, mint az összes másnyelvi megfeleltethetőségű szavaké. A tkp. ismeretlen eredetű szavak aránya legalább 40%. Az „uráli” (mely sohasem volt egységes, sok tekintetben igen távoli nyelvek gyűjtőfogalma) kapcsolatokkal bíró szavak állománya ehhez képest meglepően sovány. A túlnyomó részt képező manysi-hanti kapcsolat jelentős része areális.

A magyar nyelv – de legalábbis a szókincs és az általa hordozott kultúra – eredete inkább ismeretlen, mint bármi más. Javaslatom szerint inkább erre a különállásra kéne magyarázatot adni, mint pl. túlbizonygatni az „uráli” eredetet – de legalábbis a szókincstanban és az ismeretlen állomány szemantikai, kulturális antropológiai stb. vizsgálatában. Ez nemcsak méltán tart nagyobb közérdeklődésre számot, de az eredetkérdés szempontjából legalább olyan releváns, mint az igen elvont és hipotetikus hangtörténet és -megfeleltetéstán (mely uráli irányba hiperpuha, a többi irányba hiper-

rigid) totálisan rászervezve a leszámazástani fa alkalmatlan metaforájára, és megspékelve a glot-tokronológia amilyen egzakt, olyan ügyetlen „módszerével”.

Tény, hogy nem egy simulékony szöveg. Mint látható, sok tételt tartalmaz azokból, amik a *Tiszatájban* megjelent részletben is fellelhetők. Nagyjából a mai vélekedéseim is ezek. Ám ma már sokkal bölcsebben írnám meg. Sokkal kevesebb nem HD-kompatibilis tételt és mondatot tennék bele. A legnagyobb hiba, hogy „a manysi-hanti kapcsolat jelentős része areális”. Vagy az egész utolsó bekezdés. Ez nyilvánvalóan túl sok volt. Szelídebben kellett volna közelítenem. De abból indultam ki, hogy érdekes lehet egy radikálisan más koncepció, amely kétségkívül tudományos alapon áll (akar állni, egy csöppnyi tudományellenesség nincs benne), a standard forrásokra hivatkozik, és amelynek jólinformáltságáról remélhetőleg nem dogmatikus alapon fognak dönten. Hogy egy kétnapos konferencián egy húszperces előadás csak belefér nekik, ami nem totál belterj – hanem tényleg valaki reagált a ME-ről, részt akar venni a diskurzusban, nem hiába küldözgették a meghívókat. Hogy inkább kíváncsiak lesznek, mint elutasítók. Tévedtem, és itt valóban hibáztam. Nem a saját mércéim, attitűdöm alapján, hanem faktuálisan: lehetett (volna) tudni, hogy ez sok lesz nekik, el fogják utasítani.

Mindenesetre ez valóban vízválasztó volt. Főként a HD veszített: azóta sincs tisztában egyetlen profi sem az ismeretlen, „bizonytalan”, megfejtetlen szavak arányával az ősmagyarban, és nem is érdeklő, nem olvassa senki ilyen szempontból a korpuszt, nem zavar senkit az ősmagyar eredetstatisztikai feldolgozatlansága.

Remélem, SzS remek szamojedológus (lesz). És azt is, hogy szélesíteni fogja érdeklődési körét.

Most eltekintek attól, mennyire durván lekezelő SzS reakciója, mennyire gögösen és képtelenül helyezi magát az eminens és támadhatatlan tudós pozíciójába, mennyire szélsőségesen semmiféle erényt nem tulajdonít írásomnak és személyemnek – és bátorkodom két tanáccsal előállni. Az egyik általános: ne csak egyetlen diskurzusban mélyüljön. Az a gondolatlan, harmadvonalbeli „pozitivizmus” dogmája, hogy igazán csak egy dologhoz lehet érteni, hogy aki nem marad a kaptafájánál, az sarlatán lesz. Ellenkezőleg van: aki csak egy dologgal foglalkozik, az nem lesz kreatív és kiváló azon az egy szakterületen, és nagy a veszély, hogy fundamentalista és/vagy bürokrata lesz. Szakmailag pedig azt tanácsolnám SzS-nak, írjon vagy olvasson egy olyan művet, amelyben egyaránt szerepel Alexander von Humboldt, Johannes Schmidt, Hugo Schuchardt, Hermann Paul, Jules Guilliéron, N. S. Trubeckoj, Giuliano Bonfante, Vittorio Pisani, Pusztay János, Robert Dixon és Ago Künnap neve, és gondolja át igazi tudós módjára munkásságuknak azt az aspektusát, ami alapján közös tárgyalási mezőbe kerülnek.

Nincs értelme ennek a csapkodó-pusztító, totális háborúnak, akármennyire is „természetessé” tette a hivatalból legfelelősségteljesebb, gyakorlatilag a legfelelőtlenebb diskurzus, a politikai. A filozófiában közhely, hogy nem ugyanazok az etikai és diskurzív kódok érvényesek a hatalmon/hivatalban levők, illetve a laikusok számára: az előbbieknak megértőnek kell lenniük, az utóbbiaknak pedig kritikuskaknak.

Nem értek egyet az árokásással. Nem vitatkozom azon, kinek a kezében van az ásó. Mindenki ezerszer jobban jár, ha intelligens munkatársai vannak, mint ha intelligens ellenségei. Mindenki kicsit vagy nagyon más dolgokban jó; ezeket inkább összetenni kéne, mint kölcsönösen megsemmisíteni.